

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 30 juni 2021

Mål nr

B 6249-20

PARTER

Klagande

DA

Ombud och offentlig försvarare: Advokat SF

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt narkotikabrott

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2020-10-29 i mål B 2589-20

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på så sätt att påföljden bestäms till fängelse i fyra år och sex månader.

SF ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av DA i Högsta domstolen med 69 894 kr. Av beloppet avser 39 135 kr arbete, 15 237 kr tidspillan, 1 543 kr utlägg och 13 979 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

DA har yrkat att Högsta domstolen ska sätta ned fängelsestraffet.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Vad målet gäller

1. Målet i Högsta domstolen gäller tillämpningen av 29 kap. 5 § brottsbalken, särskilt frågan om strafflindring för en tilltalad som lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

Bakgrund

2. DA greps den 2 mars 2020 efter att på en parkeringsplats ha lastat över narkotika och visst annat gods från sin bil till en annan. Han och en person i den andra bilen åtalades för synnerligen grovt narkotikabrott för att de tillsammans och i samförstånd med okända inom ramen för en gemensam brottsplan och som ett led i verksamheten olovligen och i överlåtelsesyfte innehaft, förvarat och transporterat cirka 10,1 kg amfetamin och 356 tabletter innehållande alprazolam samt 203 tabletter Oxycodone Sandoz 80 mg, som är narkotika.

3. DA åtalades också för grovt narkotikabrott. Gärningen bestod i att han, inom ramen för en gemensam brottsplan och som ett led i verksamheten, hade mottagit beställningar från en hemsida eller från annan och därefter i sin bostad vägt upp och förpackat narkotika med förpackningsmaterial och kuvert som han fått från annan. Kuverten hade, enligt åtalet, adresserats och frankerats för vidare distribution till köpare och DA hade därefter vid ett stort antal tillfällen postat kuverten. På detta sätt hade han olovligen överlåtit eller försökt att överlåta narkotika i 178 kuvert, en sammanlagd mängd av i vart fall 1 694 gram amfetamin, 3 010 tabletter innehållande zoplikon, 315 tabletter innehållande alpralozam samt 83 tabletter innehållande oxykodon. Detta hade skett vid i vart fall sju tillfällen under perioden den 6 januari 2020 till den 18 februari 2020.

4. DA erkände båda gärningarna, men ansåg att gärningen den 2 mars skulle bedömas som grovt narkotikabrott.

5. Tingsrätten dömde DA för synnerligen grovt narkotikabrott avseende gärningen den 2 mars. När det gäller åtalet avseende perioden januari-februari 2020 delade tingsrätten åklagarens bedömning att gärningen skulle bedömas som grovt narkotikabrott.

6. Det samlade straffvärdet uppgick enligt tingsrätten till cirka åtta års fängelse. Tingsrätten beaktade bland annat att DA hade varit polisen behjälplig vid utredningen och att det förekommit vissa hot mot honom. Straffet bestämdes mot den bakgrunden till sex år och sex månader.

7. Hovrätten har bedömt gärningen den 2 mars som grovt narkotikabrott. Mängden narkotika var enligt hovrätten visserligen stor men inte synnerligen stor. Hovrätten har noterat att hanteringen av narkotikan utgjorde ett led i en försäljning som bedrivits på Darknet och att DA hade skött distributionen på det sätt som anges i den andra delen av åtalet (se p. 3). Enligt hovrätten har det dock inte visats att han hade något bestämmande inflytande över

verksamheten eller någon närmare kunskap om dess omfattning. Det har inte heller ansetts visat att det fanns en gemensam brottsplan som gått utöver den inblandning som han hade. Brottet har därför inte ansetts som synnerligen grovt.

8. Hovrätten har, med beaktande av den mängd narkotika som DA hanterat och hans delaktighet i distributionen, bedömt att det samlade straffvärdet motsvarar drygt fem års fängelse. Med hänvisning till att åklagaren uppgett att DA medverkat i utredningen på ett sådant sätt att det bör påverka straffmätningen har hovrätten ansett att straffmätningens värde sammantaget uppgår till fängelse i fem år. Straffet har därför bestämts till fem års fängelse.

Den rättsliga regleringen

Vissa utgångspunkter vid straffmätning

9. Straff ska med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan. Vid bedömningen av ett brotts straffvärde ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter och motiv som han eller hon har haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. (Se 29 kap. 1 § brottsbalken.)

10. I 29 kap. 2 § anges ytterligare omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp. Bland annat är det försvårande om brottet har utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (punkten 6).

11. Enligt 29 kap. 3 § ska vissa omständigheter ses som förmildrande. Det ska bland annat, enligt första stycket 5, särskilt beaktas om gärningen utan att vara fri från ansvar är sådan som avses i 24 kap. brottsbalken. Det innebär att

det exempelvis kan ha betydelse om den tilltalade har befunnit sig i en nödliknande situation.

12. Vid straffmätningen kan även billighetsskäl beaktas. De anges i nio punkter i 29 kap. 5 §. Det rör sig om omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens personliga situation, andra följdverkningar av brottet eller omständigheter som har inträffat efter brottet och som det vore obilligt att inte beakta. Det ska exempelvis i skäligen omfattning beaktas om den tilltalade försökt begränsa skadliga verkningar av brottet eller lämnat uppgifter som har haft betydelse för utredningen av brottet (första stycket 5). Uppräkningen i de första åtta punkterna kompletteras av en generell bestämmelse som innebär att även andra omständigheter kan beaktas (första stycket 9). De olika billighetsskälen kan överlappa varandra på olika sätt.

13. Det finns i grunden anledning till en viss restriktivitet vid användningen av billighetsskälen i 29 kap. 5 § så att tillämpningen inte medför risker för en oenhetlig praxis. Det krävs därmed att billighetsskälen har viss tyngd för att en straffflinring ska kunna medges. (Se ”Mordet med brödkniven” Högsta domstolens dom den 1 juni 2021 i mål B 6041-20 p. 18 med där gjorda hänvisningar.)

14. När det har konstaterats att det finns billighetsskäl som ska beaktas vid straffmätningen måste de kunna få ett märkbart genomslag. Allmänt gäller att reduceringen av straffet bör vara beroende av den straffvärdenivå som den aktuella brottsligheten ligger på och av billighetsskälens styrka och art. Rör det sig om mycket höga straffvärden kan det bli aktuellt att mer påtagligt reducera ett fängelsestraff. Vid kortare fängelsestraff bör reduktionen begränsas till en eller annan månad. (Se ”Mordet med brödkniven” p. 19, med där gjorda hänvisningar.)

Medverkan till utredningen

15. Bestämmelsen i 29 kap. 5 § första stycket 5 gav redan tidigare möjlighet att beakta om den tilltalade hade angett sig frivilligt. Genom en lagändring 2015 kompletterades den så att det vid straffmätningen också ska beaktas om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

16. Grundtanken är att en misstänkt som medverkar till utredningen av det egna brottet så att händelseförloppet klargörs ger uttryck för ett ansvarstagande och markerar en vilja att klara upp och ställa till rätta efter sig, och att ta avstånd från den brottsliga gärningen. Han eller hon ska då premieras vid påföljdsbestämningen på motsvarande sätt som den som frivilligt anger sig. I förarbetena angavs också att detta kan bidra till en effektivare utrednings- och lagföringsprocess. Det framhölls vidare att strafflindringsgrunden var avsedd att utgöra ett tydligt incitament för en misstänkt person att medverka vid utredningen av det egna brottet. (Se prop. 2014/15:37 s. 18.)

17. Det angavs också i förarbetena att strafflindringsgrunden främst kan antas komma i fråga vid svårutredda brott. Men även lagföring av brottslighet som inte hör till den mest avancerade eller svårutredda kan underlättas eller påskyndas i betydande grad om den misstänkte bidrar på ett konstruktivt sätt. (Se a. prop. s. 22 f.)

18. Vilka motiv den tilltalade har haft att medverka till utredningen är inte av direkt betydelse, även om det typiskt sett bör handla om ånger och ansvarstagande. God vilja, ånger eller ansvarstagande är enligt förarbetena emellertid inte i sig tillräckligt för att strafflindring ska komma i fråga. En tilltalad som visar vilja att medverka, men av olika praktiska skäl inte kan detta, exempelvis för att det redan finns fullödiga bevisningar ska således inte få ett lägre straff på denna grund. (Se a. prop. s. 20 ff.)

19. Ett erkännande är inte i sig tillräckligt för att bestämmelsen ska tillämpas. Enligt förarbetena bör det inte komma i fråga att tillämpa straffliedringsgrunden när en person har blivit tagen på bar gärning eller har erkänt efter att utredningen har nått så långt att det redan finns övertygande bevisning om hans eller hennes skuld. Detta kommer till uttryck i lagtextens krav på att uppgifterna ska vara av väsentlig betydelse för utredningen. (Se a. prop. s. 22 f.)

20. En relevant medverkan ska normalt innefatta en utförlig redogörelse för händelseförloppet eller annan information av betydelse för utredningsarbetet. Det kan exempelvis i en utredning om ekonomisk brottslighet röra sig om en redogörelse för ekonomiska transaktioner eller beträffande stöldbrottslighet uppgifter om var stöldgodset finns. Andra exempel är att den tilltalade lämnat uppgifter om kontakter som han eller hon har haft, pekat ut personer som kunnat lämna upplysningar om olika förhållanden eller anvisat platser av betydelse för utredningen av brottet. (Se a. prop. s. 22, 24 och 38 och Martin Borgeke m.fl., Att bestämma påföljd för brott, 3 uppl. 2016, s. 234 f.)

21. Kravet på att de uppgifter som lämnats har varit av väsentlig betydelse för utredningen kan inte ges en alltför konkret innebörd. Det kan inte krävas att det är klarlagt att den tilltalades medverkan i utredningen faktiskt har lett till resultat som annars inte hade kunnat uppnås. Det kan inte heller krävas att det står klart i det enskilda fallet att den har lett till att utredningen kunnat genomföras snabbare och enklare. En sådan ordning skulle behöva bygga på hypotetiska resonemang och få oförutsebara effekter. Det bör således räcka att den tilltalade har medverkat på ett sätt som har varit ägnat att på något väsentligt sätt föra utredningen framåt. En annan sak är om åklagaren kan redovisa omständigheter som ger vid handen att den tilltalades medverkan faktiskt har varit betydelselös, exempelvis därför att polisen redan hade tillgång till de uppgifter som den tilltalade lämnade. Det kan då ge underlag för en

bedömning att uppgifter som lämnats inte varit av väsentlig betydelse för utredningen.

22. För storleken på en straffreduktion på grund av den tilltalades medverkan har det betydelse hur omfattande medverkan har varit samt vilket slag av uppgifter som har lämnats. Om uppgifter lämnas som samtidigt avser någon annan gärningsman är det enbart uppgifternas värde i förhållande till utredningen av den egna brottsligheten som kan ligga till grund för strafflindring med stöd av punkten 5.

Avhjälpan av brottets skadliga verkningar

23. Om den tilltalade efter förmåga har försökt att förebygga, avhjälpa eller begränsa skadeverkningarna av brottet kan det enligt 29 kap. 5 § första stycket 4 utgöra ett skäl för strafflindring. Det kan handla om att hjälpa den som misshandlats till sjukhus, att återlämna det som har stulits eller att den som begått mened därefter berättar sanningen. Beteendet ska kunna sägas visa på ånger. Bestämmelsen har på det sättet vissa likheter med punkten 5.

Andra omständigheter

24. Punkten 9 innehåller en mer allmänt hållen bestämmelse om att andra omständigheter än de som framgår av punkterna 1–8 kan beaktas, under förutsättning att de framstår som likvärdiga och lika tungt vägande. Bestämmelsen kan bli tillämplig bland annat om ett straff på ett helt orimligt och oproportionerligt sätt skulle drabba någon annan än gärningsmannen. De mer regelmässiga följderna i form av negativa sociala reaktioner som drabbar den som har begått brott och döms till straff omfattas dock inte. (Se prop. 1987/88:120 s. 96.)

25. Bestämmelsen kan också tillämpas när en häktning med restriktioner som inneburit isolering från andra har varat under lång tid. En sådan isolering kan medföra svåra psykiska och fysiska påfrestningar och det har ansetts

obilligt att inte ta hänsyn till detta när straffet bestäms (se ”Häktningsrestriktionerna” NJA 2015 s. 769). När en häktningstid med sådana restriktioner har varit kortare än sex månader har den dock normalt inte beaktats (se ”Lönnfacken I” NJA 2018 s. 150).

26. Punkten 9 har tillämpats när medverkan till utredningen har lett till att den tilltalade skulle komma att leva under hot om allvarliga repressalier, vilket påtagligt inskränkte hans eller hennes möjligheter att leva ett normalt liv (se ”Kronvittnet” NJA 2009 s. 599).

Gradindelning och straffmätning vid narkotikabrott

27. Bestämmelserna om grovt narkotikabrott finns i 3 § första stycket narkotikastrafflagen (1968:64). Vid bedömningen av om ett narkotikabrott är grovt ska det särskilt beaktas om brottet har (i) utgjort ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, (ii) avsett en särskilt stor mängd narkotika eller (iii) annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

28. Synnerligen grovt narkotikabrott regleras i 3 § andra stycket. Det ska vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt särskilt beaktas om brottet har (i) utgjort ett led i en verksamhet som utövats i organiserad form i syfte att i stor omfattning bedriva handel med narkotika, (ii) avsett en synnerligen stor mängd narkotika eller (iii) annars varit av synnerligen farlig eller hänsynslös art.

29. Straffskalan för grovt narkotikabrott är fängelse i lägst två och högst sju år och för synnerligen grovt narkotikabrott fängelse i lägst sex och högst tio år.

30. När ett narkotikabrott har rubricerats ska straffvärdet bestämmas inom ramen för straffskalan för det brottet. Den bedömning som görs måste skapa utrymme i den övre delen av straffskalan för de allvarligaste fallen. Utgångspunkten är att sort och mängd ska få genomslag även på de högre straffnivåerna, men ges en påtagligt avtagande betydelse som straffvärdehöjande

omständighet vid stora mängder narkotika. Av betydelse för straffvärdet är, förutom sort och mängd, främst graden av delaktighet i narkotikahandlingen och den ställning som den tilltalade haft i organisationen liksom hur omfattande och varaktig delaktigheten har varit. Vidare har den insikt som den tilltalade har haft rörande narkotikahandelns organisation, storlek och inriktning samt hans eller hennes eget syfte med handlingen betydelse. Detsamma gäller fördelningen av brottslighetens ekonomiska utbyte. (Se ”Lönnfacken II” NJA 2018 s. 677 p. 15.)

Bedömningen i detta fall

Brottslighetens straffvärde

31. DA ska, som hovrätten funnit, dömas för två fall av grovt narkotikabrott. Hovrätten har vid sin bedömning av det samlade straffvärdet beaktat den mängd narkotika DA har hanterat och hans delaktighet i distributionen och funnit att straffvärdet uppgår till drygt fem år. Högsta domstolen gör inte någon annan bedömning än hovrätten och utgår från att det motsvarar fängelse i fem år och tre månader.

Betydelsen av DAs medverkan

32. En första fråga är om påföljden ska sättas ned med hänsyn till DAs medverkan i utredningen.

33. Det är klarlagt i målet att DA i ett tidigt skede av förundersökningen berättat såväl om omständigheterna kring sin befattning med narkotika den 2 mars 2020 som om den distribution av narkotika som han bedrivit under januari och februari 2020. Hans medverkan i utredningen får anses ge uttryck för en vilja att ta avstånd från de brottsliga gärningarna och att klara upp och ställa till rätta.

34. De uppgifter som DA har lämnat under förundersökningen har varit utförliga och konkreta och därmed ägnade att underlätta förundersökningen väsentligt. Det står visserligen klart att misstankarna mot honom även stöddes av annan utredning, särskilt det beslag som gjordes i anslutning till gärningen den 2 mars 2020 och de beslag av försändelser med narkotika som postats i det område där han bor. Det måste emellertid antas att åtalet i betydande utsträckning byggde på de uppgifter som han själv hade lämnat under förundersökningen. Det finns inte något som tyder på att hans medverkan har saknat eller haft endast begränsad betydelse.

35. De uppgifter DA har lämnat får därför anses ha varit av väsentlig betydelse för utredningen.

36. DAs medverkan vid utredningen ska alltså beaktas vid straffmätningen. Med hänsyn till graden av hans medverkan och till brottslighetens straffvärde bör straffet sänkas med sex månader.

Hot

37. DA har gjort gällande att det även ska beaktas att hans uppdragsgivare agerade hotfullt, särskilt i samband med att DA ville avsluta sin delaktighet. Det finns inte anledning att utgå från annat än att situationen för DA framstod som och var hotfull. Det har dock inte varit fråga om hot av sådant slag som ska påverka straffmätningen.

Betydelsen av förhållandena under häktningen

38. Vidare har DA anfört att det vid straffmätningen ska beaktas att han varit häktad under lång tid, varav cirka fem månader med restriktioner. Han har också framhållit att den pågående pandemin och hans familjeförhållanden har medfört att häktningen drabbat honom särskilt hårt.

39. Den tid DA har varit häktad med restriktioner har inte varit så lång att den i sig bör påverka straffmätningen. De begränsningar som pandemin har inneburit bör inte heller i sig ha någon sådan påverkan. Förhållandena under pandemin har emellertid fått särskilt svåra konsekvenser för DA. Hans son – som är sju år gammal – har en allvarlig sjukdom och genomgick en större operation under den tid DA varit häktad. Det förhållandet att DA inte kunnat vara närvarande vid operationen – vars utgång var osäker – och inte heller i övrigt kunnat utgöra ett stöd för sonen har inneburit en sådan särskild påfrestning som bör beaktas vid straffmätningen. Straffet bör till följd härav sänkas ytterligare i förhållande till straffvärdet.

40. Mot denna bakgrund ska hovrättens domslut ändras på så sätt att fängelsestraffet bestäms till fyra år och sex månader.

I avgörandet har deltagit justitieråden Agneta Bäcklund, Sten Andersson, Eric M. Runesson, Stefan Reimer och Cecilia Renfors (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Heléne Åberg Benalal